

Abdülhamid B. Bâdis'in Mecâlisü't-Tezkîr İsimli Eseri Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation of Abdülhamid B. Badis's Work "Mecâlisü't-Tezkîr"

Kadir İLTİR

*Araştırma Görevlisi Kadir İLTİR, Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri
Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı, Kars, Türkiye.*

*Research Assistant Kadir İLTİR Kafkas University, Faculty of Theology, Department of Basic Sciences,
Branch of Tafsir, Kars, Turkey.*

iltirkadir36@gmail.com

ORCID 0000-0002-5509-7095

Atıf/©: İltir, Kadir (2023). Abdülhamid B. Bâdis'in Mecâlisü't-Tezkîr İsimli Eseri Üzerine Bir
Değerlendirme, Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,

Sayı 10-20, ss. 602-627

Citation/©: İltir, Kadir (2023). An Evaluation of Abdülhamid B. Badis's Work "Mecâlisü't-Tezkîr",
Kafkas University Faculty of Divinity Review.

Issue 10-20, pp. 602-627

Makale Bilgisi / Article Information:

Doi : 10.17050/kafkasilahiyat.1268194

Type / Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 20 March / Mart 2023

Accepted / Kabul Tarihi: 15 June / Haziran 2023

Published / Yayın Tarihi: 28 July / Temmuz 2023

Volume / Cilt: 10; **Issue / Sayı:** 20; **Pages / Sayfa:** 602-627.

Suggested ISNAD Citation: Kadir İltir, "Abdülhamid B. Bâdis'in Mecâlisü't-Tezkîr İsimli Eseri Üzerine Bir
Değerlendirme", Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 10/20 (Temmuz- July 2023), 602-627.

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/Intihal

Licenced by CC-BY-NC ile lisanslıdır

www.dergipark.org.tr

An Evaluation of Abdülhamid B. Badis's Work "Mecâlisü't-Tezkîr"

Kadir İLTİR

This study addresses a significant issue of our time, which pertains to the lack of connection between the scholars and their works who have paid a price politically, intellectually, and practically in their respective eras, with the contemporary seekers of knowledge. In this context, the aim of this paper is to introduce the work titled "Mecâlisü't-Tezkîr" by Abdülhamid b. Bâdis, a prominent figure known for his scholarly persona and reformist identity. The work is a compilation of the author's Qur'anic lectures, wherein he employs a distinctive methodology to interpret certain verses of the Qur'an. Through this interpretive endeavor, Ibn Bâdis sought solutions to societal issues, such as colonialism, by drawing on the Qur'an and authentic Sunnah, and endeavored to enlighten the society accordingly. He contributed to various journals, which served as the media outlets of the time, and delivered lectures in mosques. Esteemed by many scholars, the author initiated a significant awakening movement in colonial society, placing emphasis on matters of belief, practice, and ethics. He consistently addressed the problems faced by Muslims in general and Tunisian Muslims in particular. Notably, he adopted a firm stance against ideologies that undermined the unity of Muslims, subjected them to colonial domination, and incited dogmatism. This study aims to present a comprehensive overview of the author and his work, considering various aspects.

Keywords: Qur'an, Exegesis, Reformist Movement, Abdülhamid b. Bâdis, Mecâlisü't-Tezkîr.

Abdülhamid b. Bâdis'in Mecâlisü't-Tezkîr İsimli Eseri Üzerine Bir Değerlendirme

Kadir İLTİR

Öz

Günümüzde öne problemlerden biri de yaşadığı dönemde siyasi, fikri ve ameli yönden bedel ödemiş bilginlerin yeterince bilinmemesi ve onlara ait eserlerin ilim talipleriyle buluşmamasıdır. Bu âlimlerden biri olan ve ilmi kişiliğinin yanı sıra ıslahatçı kimliğiyle de öne çıkan Abdülhamid b. Bâdis'tir. Müellif, geriye önemli eserler bırakmıştır. Ne yazık ki onun yazdığı bu eserlere gereken ihtimam gösterilmemiştir. Bu nedenle müellife ait "Mecâlisü't-Tezkîr" isimli eseri tanıtmak ihtiyacı hâsıl olmuştur. Eser müellifin yaptığı Kur'an derslerinin bir nevi yazıya dökülmüş halidir. Müellif, bu eserde kendine has bir metodla Kur'an'ın bazı âyetlerini tefsir etmiştir. İbn Bâdis bu tefsir faaliyetinde toplumun sorunlarına ve sömürgecilik gibi konulara Kur'an ve sahih sünnet ışığında çözüm aramış ve toplumu bu minvalde bilgilendirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda dönemin basın yayın organları olan dergilerde yazılar yazmış ve camilerde dersler yapmıştır. Birçok âlimin övgüsüne mazhar olan müellif, itikad, amel ve ahlak konularına ağırlık vererek sömürge toplumunda ciddi bir uyanış hareketi başlatmıştır. İbn Bâdis genel olarak Müslümanların özel olarak da Tunuslu Müslümanların problemlerini her fırsatta ele almıştır. Bu kapsamda onun Müslümanların birliğine zarar veren, onları sömürgeleştiren ve taassuba sevk eden anlayışların karşısında sert bir tavır takındığı görülmektedir. Çalışmada müellif ve söz konusu eseri farklı yönleriyle ele alınıp tanıtılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tefsir, İslah Ekolü, İbn Bâdis, Mecâlisü't-Tezkîr.

Giriş

Yaşadıkları dönemde etkili olmuş ve sonraki dönemlerde birçok kişiyi etkilemiş şahsiyetler, zamanın karanlık dehlizlerine bırakılmamalı bilakis onların hayatları, ilmi faaliyetleri imkân dairesinde aydınlatılıp ilim dünyasına sunulmalıdır. Ayrıca Fransızların sömürge faaliyetlerinde bulunduğu Cezâyir, başta İbn Bâdîs ve Mâlik b. Nebî gibi İslamcı aydınlar vesilesiyle bu sömürden nasıl kurtulacağına yollarını aramıştır. Bu faaliyetleri tam bağımsızlığın elde edildiği 1962'ye kadar devam etmiş ve Cezâyir halkı sömürge karşıtı hareketlerini bu âlimlerin öncülüğünde sürdürmüştür. İbn Bâdîs de kendisinden önceki öncü şahsiyetlerin hayatlarına dair biyografilerin yazılmasını önemsemiştir. Bunu "bazı şahsiyetlerin İslâm ile neler elde ettiği ve İslam dini için sarf ettikleri gayretler ile Müslüman neslin kalplerini teskin etmek, rol model göstererek onları eğitmek ve onların hayatlarına ruh katmak" ifadeleriyle dile getirmiş ve Müslüman erkek-kadın âlimlerin hayatlarının ilim taliplerine yol göstermek amacıyla ele alınması gerektiğini inanmıştır. Bu bağlamda yaptığımız çalışmada İbn Bâdîs'in yaşadığı dönemdeki ilmi faaliyetleri, yetiştirdiği talebeler, sömürgeye karşı duruşu ve halkı uyandırmaya çalışması gibi hususlar ele alınmıştır.

Tunus'un önemli şahsiyetlerinden biri olduğu düşünülen İbn Bâdîs hakkında yeterli düzeyde çalışmalara rastlanılmamıştır. Bulduğu konum, ilmi çalışmaları ve tefsir ilmine katkıları bu vesileyle ele alınmaya çalışılmıştır. İbn Bâdîs'in hayatı, hocaları, talebeleri, tefsir dersleri ve bu derslerdeki ilmi metodu incelenmeye çalışılmıştır.

1. ABDÜLHAMİD B. BÂDÎS'İN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

Cezayir'in İslâmî uyanış öncüsü, ıslahat âlimi olan İbn Bâdîs'in kaynaklarda zikredilen ismi, Ebü'l-Fütuh Abdülhamid b. Muhammed el-Mustafa b. Mekki b. Bâdîs'tir (ö. 1940).¹ 4 Aralık 1889 yılında Kostantîne'de dünyaya gelmiştir.² Bu şahıs Hammâdiye devletini kuran Bâdîs ailesine mensuptur. Bu ailenin, Berberi kabilesi olan Sanhaciler'e dayandığı ifade edilmektedir. Ayrıca günümüz Cezayir halkının önemli bir bölümünü oluşturan Kabil Topluluğunun da bu kabileye mensup olduğu bilinmektedir.³ Babası İbn

¹ Muhammed Mahfuz, *Teracimü'l-müellifine't-Tunisiyyin* (Beyrut: Daru'l Ğarbi'l İslâmî, 1982), 3/314; Ammâr et-Tâlibî, *Âsâru İbn Bâdis* (Cezâir: eş-Şeriketü'l-Cezâiriyye, 1968), 1/72; Ali Muhammed el-Sallâbî, *Kifacü's-şabi'l-Cezâiri Zidde'l-İhtilâli'l-Fransî* (İstanbul: Daru'l-Ravda, 2017) 97; Mâzin Salâh Mutabbakânî, "İbn Bâdis, Abdülhamîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 19/352-356.

² Ammâr et-Tâlibî, Zirikli'nin İbn Bâdîs'in doğum tarihini 1887 olarak kaydettiğini ancak bunun doğrusunun 1889 olduğunu belirtmiştir. et-Tâlibî, *Âsâru İbn Bâdis*, 72.

³ Sabri Hizmetli, "Cezâyir'li Çağdaş Âlim İbn Bâdîs ve Yenilikçiliği" 223-237.

Bâdis'i, o dönemde zengin ve mevki sahibi insanların eğitim gördüğü Fransızların meşhur koloni okullarına göndermek yerine eğitimini İslâmi ilimlerde ve geleneksel yöntemlerle almasını sağlamıştır.⁴ Nitekim İbn Bâdis babasının bu yönlendirmesini ve memnuniyetini "Ben bu duruma gelişimi öncelikle babama borçluyum. O bana çok iyi bir eğitim ve öğretim olanağı sağladı. Beni çok yararlı bir yola sevk etti ve bana ilim yolunu gösterdi. Çok küçük yaştan itibaren benimle ilgilendi ve her zaman beni kontrol etti. Kötülükten uzak kalmam için bana özen gösterdi ve beni çok iyi yetiştirmeye gayret etti. Onun bu gayretinden dolayı ne kadar teşekkür etsem azdır." şeklinde ifade etmiştir. Babasının özverili yönlendirmesiyle Muhammed el-Medâsi'nin yanında erken dönemde eğitime başlayan İbn Bâdis, on üç yaşında Kur'ân-ı Kerîmi ezberlemiştir. Onun Kur'ân'ı bu derece hızlı ezberlemesi ve ilmi kabiliyeti hocasının dikkatini celbetmiş, kendisini teravîh namazlarını kıldırmak için öne geçirmiştir. Burada dönemin önemli hocalarından Ticânî'ye tarikatına mensup Hamdan el-Venîsi'den (ö.1920) de Arapça ve temel dinî bilgiler eğitimi almıştır.⁵ Bu zat aynı zamanda Hadis ilmi ve Mâliki fihkî alanında temayüz etmiştir. Fransız sömürgesinden bunalan bu şahıs daha sonra Medine-i Münevvere'ye hicret etmiştir. Ayrıca İbn Bâdis daha sonra Medine'de bu hocasıyla tekrar görüşmüştür.⁶

On beş yaşında evlenen İbn Bâdis, on dokuz (1326/1908) yaşlarına gelince orta ve yükseköğretim kurumu olan Kuzey Afrika'nın en önemli ilim kurumlarından Zeytune Üniversitesi'ne kayıt yaptırmıştır. Bu üniversitedeki dört yıllık tahsil hayatı, onu ilmi olarak ilerletmesinin yanında farklı coğrafyalardan Müslümanları tanınmasını da sağlamıştır. Burada Tahir İbn Âşûr (ö. 1973) ve Muhammed Hıdr el-Hüseyin (ö.1958) gibi âlimlerden ders almıştır.⁷

Tunus'daki eğitimini tamamlayan İbn Bâdis, 1330/1912'de Cezayir'e dönerek Konstantin Ulu Camii'nde ders vermeye başlamıştır. Burada ilk olarak Kâdi İyâz'ın "eş-Şifa" adlı eserini okutmuştur. Ancak Konstantin müftüsünün müdahalesi nedeniyle buradaki derslerini bitirmek zorunda kalmıştır. Hem haccetmek hem de ilmi ve fikri görüşmelerde bulunmak üzere Cezayir'den ayrılmış olan İbn Bâdis, 1331/1913 yılında Mekke'ye gitmiştir.

⁴ Abdülaziz el-Filâli, *el-Beytü'l-bâdisi* (Tunus: Müessesetü eş-Şeyh Abdulhamîd b. Bâdis, 2012), 13.

⁵ Hamîdâtü, Mustafâ Muhammed, *Abdulhamîd b. Bâdis ve Cuhûduhu't-Terbeviyye* (Katar: Vizâratü'l-Evkâf ve's Şuûniyyeti'l-İslamiyye, 1997), 62.

⁶ et-Tâlibî, *Âsâru İbn Bâdis*, 74; Tefvik Muhammed Şahin ve Muahmmmed es-Salih Ramazan, *Tefsîru ibn Bâdis fi mecâlisi't-tezkîr min kelâmi'l-hakîmi'l-ğabîr* (Beyrut Darü'l-Kütübi'l-ilmîyye, 2003), 6.

⁷ el-Sallâbî, *Kifacü's-Şa'bi'l-Cezâiri*, 110.

Burada hac vazifesini eda ettikten sonra Medine'ye geçmiş, başta hocası Hamdan el-Venîsi olmak üzere pek çok İslam âlimi ile görüşme imkânına kavuşmuştur. İbn Bâdîs, hac vazifesini eda ettikten sonra Suriye ve Lübnan'a giderek, burada ileri gelen İslam âlimleri ile görüşmüştür. Daha sonra Mısır'a uğrayan İbn Bâdîs burada Şeyh el- Mutî'den ders okuyup icazet almıştır. Ayrıca burada bulunduğu süre zarfında dönemin Ezher ulemasının dini, edebi ve siyasi münazaralarına katılarak ufkunu genişletmiştir.⁸

İslam ülkelerini gezerek seyahatini tamamlayan İbn Bâdîs, tekrar ülkesine dönerek cami merkezli faaliyetlere girişmiştir. Bu dönemde Camiler devlet denetiminde olduğundan herhangi bir camide ders okutmak için resmî olarak izne ihtiyaç duyuluyordu. Çeşitli girişimlerden sonra kendisine Konstantin'in küçük bir camisinde ders verme izni verildi. İbn Bâdîs bu camide (Sîdî el-Ahdar Camii'nde /el-Câmiu'l-Ahdar) Nisan 1332/1914'de başladığı derslerini 1938'e kadar devam ettirmiştir. Bu camiî daha sonra onun faaliyet merkezi haline gelmiştir.⁹

Abdülhamîd b. Bâdîs'in cami derslerinin ana kaynaklarını Kur'ân ve Hadis oluşturuyordu. Nitekim ona göre ümmetin temel problemlerinin çözümü ancak Hz. Peygamber'in siretinin düstur edinmesiyle mümkündü. Dolayısıyla o, yaklaşık yirmi beş yıllık vaaz ve irşad faaliyetlerinde Kur'ân'ın bazı âyetlerinin tefsirini yaparken İmam Mâlik'in "el-Muvatta" adlı eserini de baştan sona okutmuş ve buradan çıkardığı derslerle dönemin sıkıntılarına çözüm üretmeye çalışmıştır. İbn Bâdîs daha sonra bu dersleri "eş-Şihâb" dergisinde "Mecâlisü't-Tezkîr" başlığıyla yayımlamıştır.¹⁰

Abdülhamîd b. Bâdîs eğitim faaliyetlerinin yanı sıra cemiyet ve dernek kurmaya da özen göstermiştir. Bu amaçla 1924'te Kostantîne'de Cem'iyetü'l-ihâ el-ilmî ve 1931 tarihinde de Cem'iyetü'l-ulemâi'l-müslimîne'l-Cezâiriyyîn adlı toplulukları kurmuştur. Bu cemiyetler bir taraftan kurumsallaşmaya çalışırken diğer taraftan da bir araya gelen âlimlerin Cezayir'i ilgilendiren hususlarda ortak tavır takınmaya davet etmişlerdir. Cemiyet, ilke olarak siyasetten uzak kalma prensibini benimsemesine rağmen siyasetin her alanıyla ilgilenmiştir. İbn Bâdîs, başkan sıfatıyla bu hususu sık sık dile getirmiştir. Cezayir'in ve Cezayirlilerin geleceğini ilgilendiren hususlarda ulemânın ortak bir tavır sahibi olması ve bu tavrın ilmî bir dayanak ve üslûpla savunulması gerektiğini her zaman dile getirmiştir. Bu

⁸ et-Tâlibî, *Âsâru İbn Bâdîs*, 77-80; T. Şahin *mecâlisi't-tezkîr*, 7.

⁹ el-Sallâbî, *Kifacü's-Şa'bi'l-Cezâiri*, 177; Mutabbakânî, "İbn Bâdîs, Abdülhamîd", 19/352-356.

¹⁰ et-Tâlibî, *Âsâru İbn Bâdîs*, 80.

hususta bazı âlimler sadece ilimle uğraşılmasını, siyasetten büsbütün uzak durulması gerektiğini savunmuşlardır. Bu âlimlere rağmen o, cemiyet üyelerinin siyasetle ilmi birleştirmek zorunda olduklarını, nitekim siyasetle desteklenmeyen ilmî faaliyetlerin haddizatında başarılı olamayacağını belirtmiştir.¹¹

Döneminde seçkin kitlelere seslenmek yerine daha çok halk kitlelerini hedef almış ve toplumu ahlaki olarak Kur'ân ve sünnet ışığında uyandırmaya gayret etmiştir. Büyük kitlelere ulaşan İbn Bâdis, 16 Nisan 1940'da ömrünü tamamlamış, 51 yaşında Konstantin'de vefat etmiştir.¹²

1.1.1. Kişiliği ve Ahlakı

Cezayir'in dini ve siyasi öncülerinden biri olan Abdülhamîd b. Bâdis, kendisinde birçok ahlaki meziyeti cem etmiş örnek bir şahsiyettir. Bu özelliklerini gerek muasırların gerek daha sonraki âlimlerin eserlerinde görmek mümkündür. Ayrıca uyanış mücadelesi ile dolu hayatı da bunun canlı şahididir.

İnancı, ahlâkı ve kişiliği toplum tarafından özellikle öğrencileri tarafından iyi bilinmekteydi. Vakarlı bir duruş sahibi olan İbn Bâdis'i, öğrencisi şu şekilde anlatır: "İbn Bâdis bir gün Konstantin sokaklarında yürürken, Fransız üst düzey görevlilerinden ve aynı zamanda "La Depache Constantine" gazetesinin de yayın müdürü olan Mösyö Lusuyani ile karşılaştı. Bu Fransız onu görünce korktu, sıklıdı ve telaşla koşarak huzuruna gelip "Siz büyük bir insansınız, size kendimi tanıtayım, ben Lusuyani'yim" deme ihtiyacı duydu." Şeyh Beşir el-İbrahimi'nin şu değerlendirmesi de bu hususu doğrular mahiyettedir: İbn Bâdis öğrencileri ile birlikte el-İbrahimi'yi Vahran'da ziyarete gider. Şeyh, bu esnada halkın İbn Bâdis'e olan büyük hürmet ve bağlılıklarına şahit olur. Hayretini, "güçlü bir kişiliği ve nüfuzu varmış!.." sözleriyle dile getirir.¹³ Mâzin Salâh Mutabbakânî ise onu bedenlen zayıf olduğunu ancak bunun Allah katında değerinden bir şey eksiltmediğini ifade etmiştir. Hatta bunu Hz. Peygamber'in Abdullah b. Mes'ûd hakkında ifadelerine benzettiğini dile getirmiştir.¹⁴

1.1.2. Siyasi Yönü

¹¹ İbrahim Lonisî, "şeyh Abdulhamid b. Bâdis ve'l-amelü's- siyâsi", el-Mecelletü't-tariye el-Cezairiyye, 4/1-2 (2020), 116-135.

¹² et-Tâlibî, *Âsâru İbn Bâdis*, 95; el-Sallâbî, *Kifacü's-Şa'bi'l-Cezâiri*, 719.

¹³ Hizmetli, "Cezâyir'li Çağdaş Âlim" 230.

¹⁴ Mutabbakânî, "İbn Bâdis, Abdülhamîd", 19/352-356; Nitekim hadiste bazı sahabelerin İbn Mes'ûd'a güldüğünü ancak; Hz. Peygamber'in "Öyle bir adama gülüyorsunuz ki kıyamet gününde Allah katında Uhut dağından daha ağırdır. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî *el-Müsned* (Beyrut: Müessesetü Risâle, 1948) 1/420.

İbn Bâdis, ülkesinin içerisinde bulunduğu şartlardan dolayı, erken yaşta hem fikrî mücadeleye girişmiş hem de siyasetle yakından ilgilenmiştir. Cezayir halkı için uygun ve faydalı gördüğü siyasi görüşlerini her zaman ifade etmiş, bu yolda mesafe kat etmek için gerekli olan siyasi faaliyetleri sürdürmüştür. O, İslâm yönetim anlayışı ve esasları ile ilgili görüşlerini, Hz. Ebu Bekir'in halife seçilişine ve seçim sonrasında irâd ettiğı hutbesine dayandırmıştır. Bu hutbeyi ciddi manada tahlil ederek İslâm'da devlet başkanlığı ve siyasi oluşum ile ilgili şu prensipleri ortaya koymuştur.¹⁵ Buna göre;

a. İslam'da devlet başkanı seçimle başa gelir ve halk onu özgür iradesi ile seçer. Bu prensip ile İslâm'ın yönetim anlayışı ile sömürü yönetim anlayışı birbirinden ayrılır. Nitekim sömürü yönetiminde insanlar kendi yöneticilerini seçemezler.

b. İslam devlet başkanı toplumun en olgun insanıdır. Dolayısıyla toplumda örnek konumundadır. Ayrıca toplumu her türlü tehlikeden korumakla sorumludur. Bunu da Kur'ân'da şu âyete dayandırmıştır. "Ey karıncalar. Yuvalarınıza girin. Süleyman'ın ordusu farkına varmadan sizi ezmesin"¹⁶ Buna göre yönetici bu karınca misali emrinin altındakileri muhafaza etmekle sorumludur.

c. Devlet başkanı görevini gereğı gibi yerine getirmediğinde veya yönetimde aksaklıklara mahal verirse toplumun onu azletme yetkisi vardır.

d. İslam yönetiminde, yönetenler ve yönetilenler ortak sorumluluk sahibidirler. Ancak Her iki grubun da kendine özgü vazife ve sorumlulukları vardır.

e. Müslüman toplum, ancak razı olduğı kanunlarla yönetilir. Toplum da razı olduğı bu kanunlara uymaya özen gösterir ve yönetime itaat eder. İslam bu prensip yönüyle de sömürgeci yönetimlerden ayrılır. Nitekim sömürü düzeninde halkın istemediğı kanunlarla yönetilmesi söz konusudur.

İbn Bâdis'e göre yönetimde "istişare" ve "adalet" esastır. Dolayısıyla istibdat ve zulüm, İslâmî ve insanî olmaktan uzaktır. Bu yüzden hiçbir şekilde meşru olamaz. Onun üzerinde durduğı hususlardan birisi de "Cezayir'in Cezayirlilerin vatanı" olduğı gerçeğidir. Nitekim Fransızlar bu toprakların Fransa'nın bir parçası olduğunu dolayısıyla Cezayir diye ayrı bir vatan olmadığını iddia ediyorlardı. Ancak o, XX. yüzyılın ilk yarısında "Cezayir Vatani" kavramını ortaya atarak bu iddianın temelsiz olduğunu savunmuştur. Dolayısıyla

¹⁵ İbn Bâdis, "Usûlü'l-Velâye fi'l-İslâm", eş-Şihâb, 4/14 (1938), 365-371; İbrahim Lonisî, "Şeyh Abdulhamîd b. Bâdis ve'l-Amelü's- Siyâsi" 116-135.

¹⁶ en-Neml 27/ 18.

"Cezayir Vatanı" kavramını da geliştiren kişi olmuştur. Konuyla ilgili görüşlerinin bir kısmını 1929 yılında el-Müntakid dergisinde "Hak Herkesin Üstündedir, Vatan Her Şeyden Önce Gelir" adlı makalesinde şu şekilde açıklamıştır. "Vatanseverlik yüce bir duygudur. Fakat bu günlerde siyasi bir suç olmuştur. Vatan kavramı, vatan fikri, vatanın bölünmez bütünlüğü düşüncesi, vatandaşların birlik ve beraberlik duygusunu beraberinde getirmektedir. Cezayir halkı ancak, Arap asıllı, Arap milliyetine mensup olduğunu, İslam'a bağlı bulunduğunu idrak edecek olursa "Cezayirli toplum" bilincine ulaşacaktır."¹⁷

1.1.3. Etkilendiği Âlimler

a. Muhammed Beşir Safer (ö. 1917)

Uyanışın babası olarak adlandırılan Muhammed Beşir Safer 1865 yılında Tunus'ta dünyaya gelmiştir. Tunus'un önde gelen mütefekkirlerindedir. 1917 tarihinde, Tunus'ta vefat edip oraya defnedilmiştir. İbn Bâdis bu âlimden ümmetin tarihi konusunda kendisini teşvi eden ve Cezair'e asker yapanın kendisi olduğunu ifade etmiştir.¹⁸

b. Muhammed Hamdan el-Venîsi (ö. 1920)

Muhammed Hamdan el-Venîsi, 1856 yılında Kostantin'de doğdu. İlmî, dinî ve millî çabalarından dolayı Fransız idaresinin tepkisini çekmiş ve Medine'ye hicret etmek zorunda kalmıştır. 1920'de burada vefat etmiştir. Bu âlim, İbn Bâdis'te gördüğü kapasite vesilesiyle onunla özel ilgilenmiş ve yetişmesine katkı sağlamıştır.¹⁹

c. Muhammed en-Nahlî el-Kayrevanî (ö. 1924-5)

Muhammed en-Nahlî el-Kayrevanî 1869 tarihinde Kayrevan'da dünyaya gelmiştir. Zeytûne üniversitesinde eğitim almış ve ıslah fikrinin temsilcilerinden olmuştur.²⁰ Zührevi hastalığa yakalanıp 1924 yılında vefat etmiş ve Kayrevan'a defnedilmiştir.²¹ Zeytûne medresesinde İbn Bâdis kendisinden ahlak felsefesi dersi almış ve ondan etkilenmiştir. Bu etkilenmesini "müfessirlerin yöntemlerinden ve onların diyalektik yorumlarını ve geleneksel öğretilerini Allah'ın kitabına sokuşturmalarından memnun değilim. Bu memnuniyetsizlik ve endişelerimi en-Nahlî ile müzakere ettiğimde, bana dini düşüncenin hakikatini yenileyen şu cevabı verdi: 'Aklını karmaşık yöntemler ve bu çalkantılı görüşlere

¹⁷ İbn Bâdis, "el-Vatanü ve'l-vataniyyetü/el-Hakkü fevka Külli Ehad ve'l-Vatanü Kable Külli Şey" eş-Şihâb, 7/14 (1937), 304-307.

¹⁸ Sadık Zümerli, *A'lâmu Tunusiyîn* (Beyrut: Daru'l-garbi'l-İslâmi, 1986), 121-131.

¹⁹ Abdülazîz el-filâlî *Vesâiku cedîde an cevânîbi hafîye fi hayati imam Abdülhamîd b. Bâdis*, (Tunus: 2012), 48.

²⁰ el-Sallâbî, *Kifacü's-ş'a'bi'l-Cezâiri*, 128.

²¹ el-Filâlî, *Vesâiku Cedîde*, 48.

filtre yap. Dolayısıyla o filtreden düşen düşer ve kalanlar ise sana ait olarak kalır. Allah'a yemin olsun ki o, bu birkaç sözle zihnimde bilmediğim geniş ufuklar açtı." İfadeleriyle dile getirmiştir.²²

d. Muhammed Reşid Rızâ (ö. 1935)

Muhammed Reşid Rızâ, 18 Ekim 1865 tarihinde bugünkü Lübnan sınırları içinde yer alan Trablusşam yakınlarındaki Kalemûn'da doğdu. İslah ekolünün en önde gelen şahsiyetlerinden biridir. 23 Ağustos 1935 tarihinde gerçekleştirdiği Süveyş seyahati dönüşünde vefat etmiştir. İbn Bâdis, birçok vesileyle övdüğü İslah ekolü ve Reşit Rızadan ciddi oranda etkilendiğini, onun üslubu, da'vet metodu ve fikri özgürlüğü hususlarını da özellikle belirtmiştir.²³

e. Hüseyin Ahmed feyd Abâdi el-Hindî (ö. 1957)

Hüseyin Ahmed Feyd Abâdi el-Hindî 1878 yılında Hindistan'da dünyaya geldi. 1957 yılında Medine-i Münevver'e de vefat etti. Hindistan'da cemiyeti "Ulema-i Müslimin'in" vekilliğini yapmıştır.²⁴ Bu âlimden ise Müslim'in şerhini okuyarak hadis ilminde etkilendiği ifade edilmiştir.²⁵

f. Muhammed Tâhir b. Âşûr (ö. 1973)

İbn Âşûr'un, kaynaklarda geçen tam ismi Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir b. Âşûr (ö.1973) et-Tûnusî'dir.²⁶ Hem Zeytûne üniversitesinin hem de İslam dünyasının önde gelen âlimlerindedir. 12 Ağustos 1973 yılında başkent Tunus'ta vefat etmiştir. İbn Bâdis bu âlimden Zeytûne üniversitesinde hocalık yaptığı dönemde üç yıla yakın ders okumuş ve kendisinden nazım ve nesir türlerini öğrendiğini ayrıca fıkıh, edebiyat ve Arap kelamı konularından da istifade ettiğini belirtmiştir.²⁷

g. Kâdî İyâz (ö. 1149)

Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî Aralık 1083 sonları Sebte'de (Ceuta) dünyaya geldi. Merakeş'e vardığı zaman hastalanarak 14 Ekim 1149'da vefat etmiş ve

²² <https://www.aljazeera.net/blogs/2018/12/20/%D8%B9%D8%A8%D8%AF> 15.06.2023/ 14:50.

²³ <https://www.aljazeera.net/blogs/2018/12/20/%D8%B9%D8%A8%D8%AF> 15.06.2023/ 14:50.

²⁴ el-Sallâbî, *Kifacü's-Şa'bi'l-Cezâiri*, 134.

²⁵ <https://www.aljazeera.net/blogs/2018/12/20/%D8%B9%D8%A8%D8%AF> 15.06.2023/ 14:50.

²⁶ Belkâsım el-Gâlî, *Şeyhu'l-Câmi'i'l-A 'zami Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr; Hayâtüh ve Âsâruh*, (Beyrut: Dar-u İbn Hazm, 1996), 35; Mahfuz, *Teracimü'l-müellifin*, 304; Ahmet Coşkun, "İbn Âşûr" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları. 2001), 19/332-333.

²⁷ Muhammed Büzeyne, *Ehdâsü'lalem fi karni'l-işrîn*, (Tunus: La Prass, 1994), 144.

Bâbü'lân'a defnedilmiştir.²⁸ İbn Bâdis kendisinden uzun yıllar önce yaşayan bu zattan "eş-Şifâ bi-(fi)ta'rîfi huḫûḫi (fi şerefi)'l-Muştafâ" adlı meşhur eseri vesilesi ile etkilenmiştir. Nitekim 1913 yılında Camii Kebir'de bu eseri okutmuştur.²⁹

h. Ebû Bekr el-Arabî (ö. 1148)

Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî 31 Mart 1076 İşbîliye'de (Sevilla) doğdu. Ağustos 1148 yılında vefat etmiş ve Fas'ta Bâbü'l-mahrûk mevkiinde defnedilmiştir.³⁰ İbn Bâdis bu âlimden asırlar sonra yaşamış olmasına rağmen bu zatın "el-'Avâşım mine'l-ḫavâşım" Kelâm ve itikadî mezhepler ile ilgili eserinden etkilenmiştir. Bu eseri "eş-şihâb" dergisinin yayınları içerisinde iki cilt halinde basmıştır.³¹

1.2. Eserleri

İbn Bâdis, hayatını toplumu ıslah etmek ve sömürgeciliğe karşı bağımsızlık mücadelesini vermekle geçirmiştir. Medyanın toplum hayatındaki önemini fark etmiş olan İbn Bâdis, zamanın medyası kabul edilebilecek olan cami, okul, gazete, dergi ve kitabı ihmal etmemiştir. Daha geniş kitlelere seslenebilmek ve kitle olarak belirlediği halka ulaşabilmek için önce el-Müntakid daha sonra da eş-Şihâb adlı süreli yayın organlarını kurmuştur. Ancak el-Müntakid'in yayın hayatı kısa sürmüş, 1925'te çıkarmaya başladığı eş-Şihâb ise uzun süre müellifin fikirlerini aktarmada aracılık etmiştir. Hayatında müstakil kitaplar telif etmediği gibi bir divan da düzenlememiştir. Bununla beraber dergilerde makale ve şiirler neşretmiştir. Yazıları arasında âyet tefsirleri önemli bir yer tutmaktadır. Bunu da muhtemelen *el-Menâr* dergisini örnek alarak eş-Şihâb'ın başında neşretmiştir. Bizzat yayımladığı veya yayımlanmasına katkıda bulunduğu dergi yazıları daha sonra talebeleri ve arkadaşları tarafından derlenerek müstakil kitaplar halinde neşredilmiştir.³²

1.2.1. Kitapları

a. Mecâlisü't-Tezkîr min Kelâmi'l Hakîmi'l-Habîr

Bu eser tefsir alanında olup müellifin ders ve köşe yazılarını derlenmesiyle meydana gelmiştir. Aşağıda farklı yönleri ile değerlendirileceği için burada daha fazla bilgi verilmeyecektir.

²⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980), 20/212.

²⁹ el-Sallâbî, *Kifacü's-Şa'bi'l-Cezâiri*, 135.

³⁰ ez-Zehebî *A'lâmi'n-Nübelâ*, 20/197.

³¹ Hamîdâtü, *İbn Bâdis ve Cuhûduhu*, 73; el-Sallâbî, *Kifacü's-Şa'bi'l-Cezâiri*, 135.

³² et-Tâlibî, *Âşâru İbn Bâdis*, 80; Ayrıca eserlerin sistematigi hususunda Sabri Hizmetli'nin mezkur makalesi esas alınmıştır.ç

b. Mecâlisü't-Tezkîr min Kelâmi'l Beşîri'n-Nezîr

Tefsir ilminde hadisle Kur'ân'ın tefsir edilmesi meselesi önemli olmuş ve müfessirlerce makbul kabul edilmiştir. Nitekim Hz Peygamber'in Kur'ân'ı tefsir vazifesi de " İnsanlara kendilerine indirileni açıklamak için ve onlar da düşünüp anlasın diye sana Kur'ân'ı biz indirdik." ayetiyle belirlenmiştir.³³ Bu vb âyetlere müfessirler bigâne kalmadığı gibi İbn Bâdis de kayıtsız kalmamıştır. Bu konuda hadis müktesebatı İmam Malik'in Muvatta'sını ezbere bilip onu okutan müellif ciddi birikime sahip bulunmaktadır. Dolayısıyla Hadisler İbn Bâdis'in gündeminde önemli oranda bulunmakta Kur'ân'dan sonra onun düşünce yapısını şekillendiren ikinci bir kaynak olmaktadır. İbn Bâdis bu ve diğer hadis kitaplarından derlediği seçki hadisleri dönemine ve bilgi birikimi nispetinde şerh edip açıklamaya çalışmıştır. Açıkladığı bu hadisler Şihâb dergisinde "Mecâlisü't-Tezkîr" kısmında yayımlanmıştır. Bu hadis çalışmaları da daha sonra tefsir çalışmaları gibi talebeleri tarafından "Mecâlisü't-Tezkîr min Hadisi'l-Beşîri'n-Nezir" ismiyle kitap haline getirilmiştir.³⁴

c. Ricâlu's-Selef ve Nisâuhu ve Ba'dü-A'lâmi'l-Muâsırîn

İbn Bâdis, Kur'ân ve Sünnet ile ilgili çalışmalarının yanı sıra Müslüman erkek ve kadınların biyografilerinden de bahsetmiştir. Bazı Müslüman şahsiyetlerinden bahsetme gayesini ise "bu şahsiyetlerin İslam ile neler elde ettiği ve İslam dini için sarf ettikleri gayretler ile Müslüman neslin kalplerini teskin etmek, rol model göstererek onları eğitmek ve onların hayatlarına ruh katmak amacıyla yazmıştır. Bunu yazarken baştan sona bütün hadiseleri ortaya koyma ve açıklama gayesi ile değil belki maksudun hâsıl olabileceği kadar bu kişilerle ilgili bilgiler vermiştir. Bununla ilim taliplerini bu alana yönlendirmek ve şevklerini arttırmak gayesinde olduğunu da belirtmiştir."³⁵ Bu çalışmasında müellif Ubâde b. Samit, Sa'd b. Rebi', Ebû Zer el-Gıfârî ve Bilâl el-Habeşî gibi erkek sahâbenin yanı sıra Ümmü Haram ve Sümeyye Binti Hayyat gibi hanım sahâbeden de bahsetmiştir. Ayrıca Ebû Bekr İbn Arabî ve Tahir Cezâirî gibi âlimlerin yanı sıra çağdaşı olan Reşid Rıza ve Muhammed Buhayt el-Mutî' gibi âlimleri eserinde kaleme almıştır.³⁶

d. el-Kazâya el-Muâsıra

³³ en-Nahl 16/44 Bu konuda başka âyetler de bulunmakta olup bunlar; en-Nisa 4/105, el-Maide 5/67 en-Nahl 16/64, ve el-Kiyâme 75/19 gibi âyetlerdir.

³⁴ Hizmetli, "Cezâyir'li Çağdaş Âlim" 230.

³⁵ et-Tâlibî, *Âşâru İbn Bâdis*, 4/79.

³⁶ et-Tâlibî, *Âşâru İbn Bâdis*, 4/80- 319.

İbn Bâdis toplumu uyandırma faaliyetlerinde ciddi gayretlerde bulunmuş ve bu hususta öğrenciler yetiştirmiştir. Bu faaliyetleri esnasında Kur'ân ve sahih sünnet merkezli çalışmalar yapmaya özen göstermiştir. Bu faaliyetlerini icra ederken de güncel fıkıh meselelerine de bigâne kalmamıştır. Bu alanda yaptığı verdiği fetvalar onun eserleri içerisinde nakledilmiştir.

f. el-Akâidü'l-İslamiye Mine'l-Âyati'l-Kur'âniyye³⁷

Müellifin derslerinde üzerinde durduğu önemli konulardan biri akaidir. O, akaid konularını önemsemiş ve bunların tespitinde Kur'ân ve Sahih sünnetin yeterli olduğunu ifade etmiştir.³⁸ Daha sonraki dönemlerde müellifin bu dersleri "el-Akâidü'l-İslamiye Mine'l-Âyati'l-Kur'âniyye" şeklinde derlenerek kitap haline getirilmiştir.³⁹

1.2.2. Makaleleri

1.2.2.1. Siyasi ve Sosyal İçerikli Makaleler:

- 1- Şihâb'ın Doktrini üzerine, Şihâb, Nisan 1935 s.1-3
- 2- Emir Halid, Şihâb, Şubat 1936, s. 622-630
- 3- Kuzey Afrika Birliği (el- Mağariba), Şihâb, Temmuz, 1937, s. 220-225.
- 4- Acı söz veya salt gerçek, Şihâb Kasım 1937, s. 403-404.

1.2.2.2. Islahata Dair Makaleler:

- 1- Reformculuğun Dünü ve Bugünü, Şihâb, Şubat 1936, s. 646 vd.
- 2- Muhammed Abduh'tan Reşid Rıza'ya Şihâb, Şubat 1936. s. 647.

1.2.2.3. Edebi içerikli Makaleler:

- 1- Cezayir Dayısı Muhammed Osman Paşa, Şihâb, Eylül 1937. S. 319-321.
- 2- Kur'ân'da Arapla, Şihâb, Mart, 1939 s. 70-74.
- 3- Hayat, İlim ve Sanat Dini İslam, Şihâb, Ağustos 1939, s. 346.

2. İBN BÂDİS'İN MECÂLİSÜ'T-TEZKÎR İSİMLİ TEFSİRİNİN ÖZELLİKLERİ

2.1. Yapısal Özellikleri

Eserin adı "Tefsîru İbn Bâdis fî mecâlisi't-tezkîr min kelâmi'l-ḥakîmi'l-ḥabîr" olup dili Arapçadır. Eser ilk olarak Muhammed Sâlih Ramazan ve Tefvîk Muhammed Şâhin tarafından derlenip 1964'te Cezayir'de basılmıştır. Daha sonra Kahire'de Ahmet Şemseddin

³⁷ Mutabbakânî, "İbn Bâdis, Abdülhamîd", 19/352-356.

³⁸ Şahin-Ramazan, *Mecâlisi't-tezkîr*, 105.

³⁹ Muhammed Salih Ramazan, *el-Akâidü'l-İslamiye Mine'l-Âyati'l-Kur'âniyye* (Daru'l- Şarika tr yok); et-Tâlibî, *Âşâru İbn Bâdis*, 4/79.

tarafından âyet ve hadis tahrîcleriyle tekrar basılmıştır.⁴⁰ Eserin telifi müellife ait olmayıp- daha önce zikredildiği üzere- onun yazı ve makaleleri toplanarak kitap haline getirildiği aktarılmıştı.

2.2. Kaynakları

İbn Bâdis tefsir dersinin başında tefsirle alakalı olarak birkaç tane eser ismini vermiştir. Ancak bunların hasr manasında olmayıp, misal kabilinden olduğunu beyan etmiştir. Başka bir ifadeyle sadece bu zikrettiği eserlerle yetinmemiş konu ve makam gereği birçok esere müracaat etmiştir.⁴¹ Bu eserlerin rivâyet ve dirâyet açısından alanda çalışma yapan kimselerin bigâne kalamayacakları eserler olduğu erbabınca malumdur. Müracaat ettiği başlıca tefsir kaynakları şunlardır.

- a. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî (ö. 310/923) nin “Câmi'ü'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Çur'ân” adlı eseri
- b. Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144) nin “el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eĳâvîl fî vücûhi't-te'vîl” adlı eseri
- c. Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344) nin “el-Baħrû'l-muħîṭ” adlı eseri
- d. Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî (ö. 606/1210) nin “Mefâtîhu'l-ğayb/ et-Tefsîrü'l-kebîr” adlı eseri.

2.3. Başlıklar ve Tefsir Metodu

Daha önce zikredildiği üzere bu eser müellifin farklı dönemlerde yapmış olduğu tefsir derslerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla onları baştan sona yapılmış bir tefsir olarak görmekten ziyade dönemin problemleri ve muhataplara iletmek istediği mesajlardan ibarettir. Kitap daha sonra derlenenler tarafından yedi bölüme ayrılmıştır. Buna göre;

2.3.1. Birinci Bölüm

1. Dünya Ve Ahireti İstemek
2. Yüce Allah'tan Genel Kazançlar
3. On Sekiz Ayette Hidayetin Usûlü

⁴⁰ Şahin-Ramazan, *Mecâlisi't-tezkîr*, 14.

⁴¹ Şahin-Ramazan, *Mecâlisi't-tezkîr*, 40-41.

4. Anne-Babaya İyilik
5. Nefislerin Islahı
6. Hak Sahiplerine Hakkı Teslim Etmek
7. Nesilleri, Avret Yerlerini koruyarak ve Düşmanlık Yapmayarak

Nefisleri Korumak

8. Mülkiyete Saygı Ve Malları Korumak
9. İlim ve ahlak
10. Güzel söz
11. Allah Dışındakileri Çağırarak Veya Onlara Dua Etmek
12. Kulların Kurtuluşu Hidayetleri Sebebiyle, Sapmaları Dalaletleri

Sebebiyledir

13. İnsana Rabbanî İkrâm
14. Namazları Zamanında Kılmak
15. Gece Yapılan Nafîle İbadetler Ve Güzel Sonuçlar
16. Kur'ân Şifa Ve Rahmettir
17. İnsanın İki Özelliği: Nimetten Yüz Çevirmek Ve Rahmetten Ümit

Kesmek

2.3.2. İkinci Bölüm

1. Furkan Sûresi
2. Kur'an'da Zalimlerin, Peygamberlerin Sözleri Ve Yüce Allah'ın Onlara

Cevapları

3. İlmi Olarak Risâletin Konumu Ve Beşeriyetin Zaruriyatı
4. Bazı Kulların Birbirleriyle İmtihanları
5. Doğru Yolu Bırakıp, Sapkınlarla Musahâbe Eden Zalimlerin

Pişmanlığı

6. Hz. Peygamberin Şikâyeti Ve Teselli Edilmesi
7. Teselli Ve Tesebbüt
8. Kalplerin Kur'an'ı Azim İle Sukûna Ermesi
9. Âyetlerde Beyân ve Hak
10. Kâfirlerin Ateşte Toplanması

11. Nübüvvet Sorumluluğunun Tek Başına Yüklenilmesi Allah'ın İkramıdır
12. Kâfirlere Boyun Eğmemek Ve Kur'an İle Mücadele/Cihad Etmek
13. Gece Ve Gündüzün Peş Peşe Gelmesi Tefekkür Ve Çalışmak İçindir
14. Kur'an Rahman'ın Kullarını Anlatıyor
15. Helak Edici Bazı Günahlara Yapılan Tehditler
16. Tevbe Edenlerin Günahkârlardan Ayrılması
17. Tevbe Edenlerin Müjdesi Yüce Allah'a Aittir
18. Rahmân'ın Kullarına Mükâfatı
19. Rabbin İndinde Kulların Kıymeti İbadetleri Kadardır

2.3.3. Üçüncü Bölüm

Nübüvvet mülkü hayrın, hakkın kaynağı; güzellik ve kuvvetin göstergesidir. Bu başlığın altında konuyu ispat sadedinde on iki ayet tefsir etmiştir.

2.3.4. Dördüncü Bölüm

1. Resul, Risâlet Ve Resullerin Ümmetleri
2. Resul'ün Tabileri Ve Muhatapları
3. İslam'ın Kaynağı Vahiydir
4. Allah'ın İlminde İmanı Bulunmayan İnanmaz
5. Ölümünden Sonraki Hayat

2.3.5. Beşinci Bölüm

1. Sevinç Ve Kurtuluş Yolu
2. Allah'a Davet Ve Onu Müdafaa
3. Ehl-i Kitabı Davet
4. Önemli Konularda Bir Araya Gelme, Toplumun İmama Uyması
5. Sevgi Allah'ın Dostlarına İkramıdır
6. Güzel Eğitim Ve Fazlasına Talip Olmak
7. Allah'ın Salihlere Vaadleri
8. Allah'ın Müminleri Savunması
9. Helal Yemek Ve Salih Amel
10. Allah'a Sığınma

2.3.6. Altıncı bölüm

1. Felâk Sûresi Tefsiri

2. Nas Sûresi Tefsiri

2.3.7. Yedinci bölüm

Kur'ân'da Araplar

Abdülhamid b. Bâdis'in “mecâlisü't-tezkîr” adlı eseri genel başlıkları aktarıldıktan sonra müellifin tefsir faaliyetini icra ederken konulara tefsir ilmi açısından yaklaşımları ele alınacaktır.

2.4. Rivâyet Yönü

Kur'ân'ı Kerîm Hz. Peygamber döneminden itibaren tefsir edilmiştir. Bu tefsir çalışmaları günümüzde de hız kesmeden devam etmektedir. Müfessirler bazı kıstasları esas alarak Kur'ân'ı tefsir etmişlerdir. Buna göre de tefsir çeşitleri oluşmuştur. Bu tefsir çeşitlerinden biri de Me'sur ya da Rivâyet tefsiri diye isimlendirilmiştir. Müfessirler tefsirde rivayeti ise ittifakla öncelikle tercih etmişlerdir. İbn Bâdis de Kur'ân'ı tefsir ederken rivâyetleri esas almıştır. O, sünneti Kur'ân'ın ışığında ele almış ve sünnetin kaynağı olan Kur'ân'ı şerh edip tafsilatlandırdığını beyan etmiştir. Nitekim ona göre; Kur'ân ve sahih sünnet birbiriyle çelişmez.⁴² Başka bir yerde de amelî ve kavli sünnetin Kur'ân'ın manalarını ortaya çıkarmada yardımcı olacağını beyan etmiştir.⁴³ Dolayısıyla İbn Badis gerek Kur'ân tefsirinde gerek hadis derslerinde müfredatı bitirme gayesiyle ders yapmamış âyet ve hadis seçkilerini döneminin problemlerine matuf olarak belirleyip o doğrultuda dersler yapmaya özen göstermiştir. Bunları yaparken ıslah hareketi çalışmalarından kayıtsız kalmadığı ifade edilmiştir. Çalışmalarını ise senet, metin, lafız, terkip ve mana gibi muhaddislerin dikkate aldığı metodolojik alanlara dikkat ederek yaptığı ifade edilmiştir.⁴⁴ Sünneti Kur'ân'ı anlamada destek olarak kullanan müellif, Furkân suresi elli birinci âyeti açıklarken bunun manasını destekleyen bir rivayet kullanmış ve bunu beğendiğini “Sahih rivâyetlerin desteklediği tefsir ne güzeldir!” ifadeleriyle açıklamıştır.⁴⁵

2.5. Dirâyet Yönü

İbn Bâdis selefin geleneksel anlayışı doğrultusunda tefsir yazmıştır. Bunu “biz dini, dünyevî veya akidevî bir meselede; öncekilerin demediği bir görüşü reddetme, çürütme

⁴² Şahin-Ramazan, *Mecâlisü't-tezkîr*, 54.

⁴³ Şahin-Ramazan, *Mecâlisü't-tezkîr*, 228.

⁴⁴ Sabri hizmetli ilgili makale

⁴⁵ Şahin-Ramazan, *Mecâlisü't-tezkîr*, 264.

veya yok etme imkânına sahibiz. Dolayısıyla biz öncekilerin inandığına iman ediyor, yorum yaptıklarına yorum yapıyor ve sustukları hususlarda da susuyoruz."⁴⁶ İfadeleriyle ortaya koymuştur. Yeşil Camii ve *Şihâb* dergisindeki tefsir çalışmalarında ise; itikâdî, sosyal ve kültürel meselelere ağırlık vermiştir. Bunu da muhtemelen "Menâr" dergisinden esinlenerek yaptığı söylenebilir. Ayrıca İbn Bâdîs'in tefsiri Müslüman Cezayir halkını ıslahat hareketlerine yöneltmek amacıyla olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ona göre; Kur'ân tefsiri ıslahatçı hareketin başlıca aracıdır. Çünkü Kur'ân "her şeye güç yitiren yüce Allah'ın kelâmı, zikirlerin efendisi, kendinde basiretleri açacak ilim, sırları aydınlatacak edep nuru, kendisinde akıllara ve ilme kapı aralayacak ibretler ve hikmetler, kulların dünya ve ahiretine katkı sağlayacak maslahatlar, hayır-şerrin ve iyilik-kötülüğün sebepleri, insan psikolojisi ve değişimleri, ahlâk ve ahkâmın külli kaideleri, toplum-medeniyet hayatının gerçeklerini ve kâinatın düzenini içerisinde bulunduran bir kitaptır. Dolayısıyla her okuyanın düzgün bir niyet, sağlam bir ilim yüce Allah'ın kolaylaştırdığı kadarıyla ulaşacağı bir kelimdir."⁴⁷ Bütün bu hedeflere ulaşmak için sahih rivayetler, dil, ilmi hakikatler, makâsîdî yorumlar, belâgat inceliklerini ve bazı ahkâm âyetlerini tefsirinde yerli yerinde işlemiştir. Ancak bunlara takılıp kalmak yerine sosyal, itikadi ve makâsîdî gayeleri öncelemiştir.

2.6. Akâid Konularına Dair Düşünceleri

Kelâm ilmi, "Allah'ın zâtından ve sıfatlarından, nübüvvet konularından, başlangıç ve sonuç itibariyle kâinatın hallerinden İslâm kanunu üzere bahseden bir ilim" diye tarif edilmiştir.⁴⁸ Bazı müfessirler kelâmı konuları gereği tefsirin dayandığı ilimlerden sayarken⁴⁹ bazıları onu tefsirin dayanağı saymamıştır.⁵⁰ İbn Bâdîs'in açıklamalarından kelâm ilmini tefsirin dayanaklarından saymadığı anlaşılmaktadır. Nitekim o, Kelâm ilminin felsefe ve mantık kurallarına dayandığını, dolayısıyla Kur'ân'ın metodunu esas almadığını belirtmiştir. Böyle bir metot da kişilerin çelişkilere düşmesine, şüphelerinin artmasına ve

⁴⁶ Şahin-Ramazan, *Mecâlisi't-tezkîr*, 187; el-Sallabi, *Kifacü's-Şa'bi'l-Cezâiri*, 272.

⁴⁷ Abdulhamîd Derviş Nessâc, *Abdulhamîd b. Bâdis ve Arâuhü'l-Felsefiye*, (Mektebetü es-Sekâfetü'd-Diniyye), 101.

⁴⁸ Seyyid Şerîf el-Cürcanî, *Ta'rifât*, (Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1985), 126; Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmine Giriş*, (İstanbul: Damla Yayınevi, 2010), 48.

⁴⁹ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh ez-Zerkeşi, *el-Burhan fi ulumi'l-Kur'ân* (Beirut: Dar-u Kutubi'l-İlmiyye, 2011), 1/13.

⁵⁰ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir b. Âşûr, *Tahrîru'l-ma'ne's-Sedîd ve tenvîru'l-akli'l-cedîd min tefsîri'l-kitâbi'l-mecîd*, (Tunus: Daru Tunusiye li'n-Neşr,1984), 1/26.

kitaptan yüz çevirmesine sebebiyet verdiğini beyan etmiştir. Ona göre Kur'ân'ın izlediği yol yegânedir. Nitekim o "her ne kadar Müslüman olsak da biz Kur'ân'ı terk ettik. Hâlbuki Kur'ân delileri kesindir ve ifadelerini açık bir şekilde serdetmektedir. Biz bunları yakînin gerçekleşmediği sem'î delillerdir deyip bir kenara bıraktık. Dolayısıyla birçok problemle karşı karşıya kaldık. Bu problemler ise bırakın halkın anlamasını birçok ilim talebesine bile ağır geldi."⁵¹ şeklindeki ifadeleriyle Kur'ân'ın kendine özgü delillerinin esas alınarak bir vevi öze dönüşü savunmaktadır.

2.7. Fikhî yönü

Fıkıh genel olarak; insanın amel yönüyle lehine ve aleyhine olan şer'i hükümleri bir meleke halinde bilmesidir,⁵² şeklinde tanımlanmıştır. Bu şekilde tanımlanan fıkıh ilmi bazı müfessirler tarafından tefsir yapmada zorunlu görülmüşken, bazıları bunun zorunlu olmadığını ancak gerektiği kadar fıkha yer vermenin gerekliliğini savunmuştur. İbn Bâdis'in de bu ilmi gerektiği kadar kullandığını ifade etmek mümkündür. Nitekim o âyetleri açıkladığında ilgili konuyla alakalı hadisleri de zikreder ve vermesi gereken mesajı verip geçer. Buna örnek olarak; İsrâ suresi yetmiş dokuzuncu âyeti incelemek mümkündür.⁵³ Buna göre müellif; bu âyetin fikhî yönünü incelerken, "teheccüd" kavramını tarif etmiştir. Daha sonra Hz. Peygamberin, uygulamasını aktarmış ve 'amelî sünnetin, Kur'ân'ı açıkladığını' ifade etmiştir. Ayrıca bu ibadetin 'Hz. Peygambere farz olduğu, ümmete bu farziyetin söz konusu olmadığı' görüşünü değerlendirmiştir. Nihayetinde bu ibadetin Hz. Peygambere ve ümmetine nâfile olduğunu açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bunu da âyetteki "kendine mahsus" ibaresinin Kur'ân'da birçok yerde zikredilmesine rağmen sadece Hz. Peygamberle sınırlı olmayışına bağlamıştır. Ayrıca âlimlerin "seni övülmüş bir makama" kaydına dayanmasını da kabul etmeyerek Allah'ın ona belirttiği vaadi ve metne teşvik olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴ Bu örnekte görüldüğü üzere onun konuyu çok dağıtmadan ahkâm âyetlerine de yer verdiği ifade edilebilir. Ayrıca tartışmalı konulara ilmi yetkinliğini kullanarak, tartışmadan sakınmadan tercihini de açıkça beyan ettiğini görmek mümkündür.

⁵¹ Şahin-Ramazan, *Mecâlisi't-tezkîr*, 105, 250.

⁵² Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed el-Buhârî, *Keşfü'l-esrar fi şehi usulî'l-Pezdevi*, (Mektebetü'l-Medine, 1997), 11; Sadrişşerîa es-Sânî Ubeydullâh b. Mes'ûd b. Tâcişşerîa Ömer b. Sadrişşerîa el-Evvel Ubeydillâh b. Mahmûd el-Mahbûbî el-Buhârî, *et-Tavzîh fî Halli Ğavâmizi't-Tenkîh*, (Beyrut: Darü'l-Kutub-i İlmîyye, 1996), 16; Abdulkarîm Zeydân, *el-Veciz fi usûl-i fikh*, (Beyrut: Müessesetü Risâle, 2006), 11; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2013), 144.

⁵³ Gecenin bir vaktinde kalkıp kendine mahsus nâfile bir ibadet olarak da namaz kıl ki, rabbin seni övülmüş bir makama yükseltsin. İsrâ 17/ 79.

⁵⁴ Şahin-Ramazan, *Mecâlisi't-tezkîr*, 138-139.

Bu konuyla alakalı daha fazla örnek için üstadın “Usûlü Fıkhî'l-Âyâtî Ve'l-Ehâdisî Ahkâm Mine'l-Emâli” adlı esere müracaat edilebilir.⁵⁵

2.8. Sosyal ve Bilimsel Konulardaki Tavrı

İbn Bâdîs; tefsirinde âyetlere, Hz. Peygamberin siretine, hadislerine, ashâbının sözlerine ve Arap dilinin inceliklerine genişçe yer vermiştir. Ayrıca tefsir derslerini de bunlara bina ederek yapmaya çalışmıştır. Yaptığı bu tefsir faaliyetlerini de daha önce zikredildiği gibi belli kitlelere değil, bütün halka hitap ederek yapmıştır. Nitekim sömürü altında olan Cezayir halkı için Kurân'ın mesajını ulaştırmada başka bir yol da pek mümkün değildir. Ayrıca birçok hususta esinlendiği ıslah ekolünün de buna yakın bir metot izlemesi ayrı bir saik olarak zikredilebilir.

İbn Bâdîs'in dönemi incelendiğinde; ülkesi sömürülmüş, halkı ciddi manada fakirleştirilmişti. Ayrıca toplum dinî ve millî değerlerinden soyutlanmıştı. İktisadî manâda sömürülen halk, dinî bakımdan da hurafelere saplanmıştı. Ülkedeki bazı tarikatlar aracılığıyla bid'atler ve hurafeler gerçek inanç esasları gibi lanse edilmişti. Dolayısıyla o, bir yandan bozulmuş dini kurumlar ile uğraşırken öte yandan sömürge yönetimine karşı halkı uyandırmaya çalışmıştır. Derlenen esere takriz yazan Mâlik b. Nebî'nin de “...Bir toplum kendisindekini değiştirmedikçe Allah onlarda bulunanı değiştirmez.”⁵⁶ âyetine dayanarak ifade ettiği ıslahın ilk adımlarını atan şahsiyetlerdendir. İbn Bâdîs gerek yayımları gerek vaaz ve irşâd faaliyetleriyle Cezayir halkının sorunlarıyla ciddi anlamda uğraşmıştır. Bu sorunlara Kur'ân ve sahih sünneti esas alarak pratik çözüm yolları üretmiştir. Cezayir'in dini, milli kimlik ve kişiliğine kavuştuğunda sömürü düzeninin yok olacağını savunmuştur. Dolayısıyla yabancı unsurlardan arındırılan halk ve ülke bu şekilde asli hüviyetine kavuşabileceğini dile getirmiştir.

İbn Bâdîs'in önem verdiği İlmî Tefsir, “Kur'ân ibarelerindeki ilmî ıstılahları açıklamaya, onlardan ilmî ve felsefî görüşler ortaya çıkarmaya çalışan ilimdir.” şeklinde tarif edilmiştir.⁵⁷ Bu tefsir ayrıca “tefsirü'l-ilmî”, “itticâhü'l-ilmî fi'tefsîr” ve “et-tefsirü'l-asrî” diye de adlandırılmıştır.⁵⁸ Bazı âlimler tarafından bu tefsir çeşidi kabul görmezken bazı

⁵⁵ Muhammed Hasan Fudala, *Usûlü fıkhî'l-âyâtî ve'l-ehâdisî ahkâm mine'l-emâli* (Tunus: Kostantine, 1985).

⁵⁶ Ra'd, 13/ 11.

⁵⁷ Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, (Kahire: Mektebetü vehbe, 1976), 2/349; Ahmet Ömer Ebû Hacer, *et-Tefsiru'l-ilmî li'l-Kur'an*, (Beyrut: 1991), 65; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, (Ankara: Fecr Yayınevi 1996), 2/369.

⁵⁸ Hilmi Karşlı, “Kur'ân'ın Bilimsel Tefsiri Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *Diyanet İlmi Dergi*, 46/3 (2011), 79-94; Celal Kırcâ, “Kur'ân ve Modern Bilim” (İlişkisi-Sahaları-Sorunları), *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,

âlimler bunun makbul olduğunu savunmuştur.⁵⁹ Son dönemlerde ise bu tefsir metodunun ciddi bir şekilde canlandığını ifade etmek mümkündür.⁶⁰

İbn Bâdis de ilmi tefsire önem vermiş, modern dönemdeki ilmi gelişmeleri takip etmiştir. İnsanlık olgusuna önem vermiş, konuları açıklamada akla dayanmıştır. Tefsirinde kişiyi ilme ve akli kullanmaya davet ettiğini beyan etmiştir.⁶¹ Bunu pekiştiren hususlardan biri de arkadaşı Beşîr İbrahim'in "Şüphesiz ki İbn Bâdis'in Kur'ân'ı anlamada duru ifadeler kullanma, geniş malumat sahibi olma, psikoloji, kozmoloji, sosyoloji ve medeniyet ilimlerinde derinlikli birikime sahip olma, görüşlerini beyan etmede cesaret, fikirler içinde doğru ve yanlışı belirleme gibi kendine has bir zevki vardı." şeklindeki ifadeleridir.⁶² Tefsirinde ilmi hakikatleri kullanmasına misal için İsrâ sûresi on ikinci⁶³ ve Zümer sûresi beşinci⁶⁴ âyeti incelemek mümkündür. Müellif İsrâ suresinin tefsirinde âyetlerde gece ve gündüzün birbirini takip ettiğini aktardıktan sonra bu âyetlerin, dünyanın yuvarlak olduğuna delil olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Zümer sûresi; "sürekli olarak geceyi gündüzün, gündüzü gecenin üstüne sarmaktadır" âyetinde geçen "tekvir" ifadesi dünyanın yuvarlak olmasını gerektirmektedir. Şöyle ki; geceyi gündüze sarar yani geceyi gündüzün yarım küresinin yerine koyar –ki o yarım küre yuvarlaktır- o zaman gündüzün de mahallin yani dünyanın yuvarlak olmasıyla yuvarlak olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁵ Yine bu âyette müfessir Kevni âyetleri kâinatın yaratıcısına delil göstermiştir. Gece ve gündüzün birbirini takip etmesi, uzayıp kısalmaları, yer ve zamana göre düzenlenmesi ve bütün bunların tertip, ölçü ve bu kolaylıkta olması kâdir ve hâkim olan Allah'ın mevcudiyetine delildir. Ayrıca müellif tefsirinde doğa ve tabiat âlimlerinin görüşlerine de yer vermiş ve âyetin tefsirini şu şekilde bitirmiştir. "Kur'ân'ın ilmi mucizesi önünde düşünerek ve korkarak duralım. Yüce

2/15 (2012), 23; Veysel Güllüce, "Kur'ân'a Bilimsel Yaklaşımın Değerlendirilmesi", Tarihten Günümüze Kur'ân'a Yaklaşımlar, (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'ân ve Tefsir Akademisi, 2010), 377;

⁵⁹ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, 2/357.

⁶⁰ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr usulü*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011), 303.

⁶¹ Şahin-Ramazan, *Mecâlisi't-tezkîr*, 45.

⁶² Sallâbi, *Kifacü's-ş-şabi'l-Cezâiri*, 273.

⁶³ "Biz geceyi ve gündüzü birer nişan olarak yarattık. Nitekim rabbimizin nimetlerini arayasınız, ayrıca yılların sayısını ve hesabını bilirsiniz diye gecenin nişanını siler, aydınlatıcı olarak gündüzün nişanını getiririz. İşte biz her şeyi açık açık anlattık." İsrâ 17/ 12.

⁶⁴ "O, gökleri ve yeri hikmet ve fayda esasına göre yarattı; sürekli olarak geceyi gündüzün, gündüzü gecenin üstüne sarmaktadır; güneşi ve ayı da yasalarına boyun eğdirmiştir. Her biri belirlenmiş bir süreye kadar akıp gitmektedir. Unutmayın ki Allah çok güçlüdür, çok bağışlayıcıdır." Zümer 39/5.

⁶⁵ Şahin-Ramazan, *Mecâlisi't-tezkîr*, 45.

Allah bu kitabı beşeriyetin -ilim ve irfanda ne kadar yükselirse yükselsin- peygamberin getirdiği mu'cizelere ulaşamayacağına delil yapmıştır.⁶⁶

2.9. Belâgat Yönü

Müfessirlerin Kur'ân'ı anlama çabasında müstağni kalmadıkları belâgat ilmi “doğru bir manayı, kendine has ve üstün ifadelerle aktarmak” şeklinde tarif edilmiştir.⁶⁷ Arap dilinin inceliklerinin açıklanması için son derece önemli bir ilim olan belâgatın söz konusu metin Kur'ân olunca önemi daha da artmıştır. Dolayısıyla müfessirler, bu ilimden müstağni kalamamışlardır. Ancak her birinin metodu ve mahareti farklı olunca, belâgat ilmi tefsirlerine farklı bir şekilde yansımıştır. İbn Bâdis de bu ilmi önemsemiş ve tefsirinde kullanmıştır. Tefsir derslerinde birçok inceliği aktaran müellif Furkân sûresi otuzuncu ayeti şu şekilde yorumlamıştır. “Resul, ‘Rabbim! Kavmim bu Kur'ân'a büsbütün ilgisiz kaldı’ dedi.” âyetin tefsirinde “benim kavmim” ifadesini Hz Peygamber'in kendine izafe etmesi ve “bu Kur'ân” tabirini, yakın ism-i işareti ile kullanması, toplumun günahlarının büyüklüğü sebebiyledir. Hâlbuki peygamber onlara yakın ve hatta onlardan biridir. Dolayısıyla hem kendilerinden olup hem de en yakınları olan peygambere icabet etmeleri gerekirdi. Ancak onlar peygamberi hem engellediler hem de ondan uzaklaştılar. İşte yakının yakından kaçması ve engellemesi kötülük açısından daha çirkindir.⁶⁸ Bu yorumda görüldüğü üzere müfessir dilin inceliklerine önem vermiş ve belâgat ilminden yararlanmışır.

2.10. Makâsıd Yönü

İlk dönemlerde kelâm ilminde bulunan, daha sonra İslâm hukukçularınca ele alınan fikhî hükümlerin gayelerini ifade eden Makâsıd, gerek naslarda açıkça belirtilmiş gerekse ictihad yoluyla ulaşılmış, dinî-hukukî düzenlemelere hâkim olan amaç unsurunu ifade eden bir tabirdir. Şâtübî de (ö.790/1388) Makâsıd ilmini “hem küll hem de cüz açısından dünyevî ve uhrevî maslahatları nizâmı ihlâl etmeyecek şekilde ikame etmek” şeklinde tarif etmiştir.⁶⁹ Fıkıh ve kelâm alanında yapılan gaî çalışmaların yanı sıra son dönemlerde “Makâsıdı tefsir” çalışmaları da yapılmıştır. Yukarıda tarifi yapılan Makâsıd; Kur'ân'ın i'câzı

⁶⁶ Şahin-Ramazan, *Mecâlisi't-tezkîr*, 46-48; el-Sallabi, *Kifacü's-şâ'bi'l-Cezâiri*, 273-274.

⁶⁷ Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî el-Fârûkî, *Keşşâfü istilâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm* (Kahire: 1963), 187; Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî, *el-Muhtaşar (Muhtaşarü'l-Muhtavvel, eş-Şerhu'l-Muhtaşar, Muhtaşarü'l-me'ânî)*. Teftâzânî, (Pakistan: el-Büşra, 2016), 1/54.

⁶⁸ Şahin-Ramazan, *Mecâlisi't-tezkîr*, 172.

⁶⁹ Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtübî el-Gırnâtî, *el-Muvâfaqât* (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiye, 1971), 219; Ali Pekcan, *İslam Hukukunda Gaye Problemi*, (İstanbul: Rağbet Yayınları.), 450; Kuramer, *Makasıdı Tefsir*, (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2018), 33-35.

yönünden, belîğ kimselerin ifadelerine yükledikleri alışılmış manalardan daha çok mana taşımasını gerektirmektedir. Arap dili, Kur'ân'ın indiriliş gayesi olan hidayetin tüm yönlerine işaret etmede ve maksut manaları taşımada dillerin en münasibidir. Buradan hareketle Kur'ân'ın; itikad, ahkâm ve ahlaki değerlerin inzal olduğu dilin tüm olanaklarını kullanarak aktardığı ifade edilebilir. Bu ilim Reşid Rıza'nın "el-Menâr" ve Tâhir b. Âşûr'un "et-Tahrîr ve't-Tenvîr" isimli eserlerinde önemli oranda işlenmiştir.⁷⁰ İbn Bâdis hem ıslah ekolünden etkilenmesi hem de Tâhir b. Âşûr'un öğrencisi olması hasebiyle makâsîdî düşünce onun eserine de yansımıştır. Bu hususa örnek olarak müellifin, İsrâ sûresi otuz altıncı âyetinin tefsiri incelenebilir. Buna göre "Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme! Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur." Bu âyette müellif, "Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme!" kısmında "bize sunulan görüşleri fikir süzgecinden geçirmemiz gerekmektedir. Eğer bir ilme dayanıyorsa alınması yoksa atılması gerekir. Burada bahsi geçen görüşün, edebe riayet edip etmediği, zamanın, mekânın ve durumun ruhuna uygun olup-olmadığı kontrol edilmelidir. Eğer sunulan görüş bu özellikleri taşıyorsa insanlara aktarılır ve konuşulur. Neticede bize gelen fikirlerin delile dayanması gerekir ki muradı ilahiye muvafık olsun."⁷¹ ifadeleriyle âyetlerin makâsîd ve muradı ilahiye uygun olmasının gerekli olduğunu ancak bunun da rastgele değil delile dayanmasını şart koştuğu söylenebilir.

SONUÇ

Islahat âlimi ve uyanış öncüsü olan İbn Bâdis, Tunus'un ciddi siyasi çalkantılar ve sömürü döneminde yaşamıştır. Eğitimini o dönemlerde popüler olan Fransız okullarının yerine klasik yöntemlerle eğitim veren okullarda tamamlamıştır. Birçok İslâm ülkesine seyahatte bulunan müellif, ıslah ekolünden etkilenmiştir. Seyahatlerinin ardından Tunus'a dönen İbn Bâdis, halkı uyandırmak ve sömürgeciliğe karşı çıkmak amacıyla ciddi faaliyetler göstermiştir. Hedef kitle olarak toplumun her kesimini esas alıp, basın-yayım ve camii dersleriyle ciddi kitlelere ulaşmıştır. Bu dönemlerde yapmış olduğu dersler ve gazete köşe yazıları, arkadaşları ve öğrencileri tarafından toplanılarak "Mecâlisü't-Tezkîr min Kelâmi'l Hakîmi'l-Habîr" adıyla basılıp kitaplaştırılmıştır.

⁷⁰ Tâhir İbn Âşûr, *Tahrîr ve't-tenvîr*; Ayrıca müellifin bu alanda "İslam hukuk felsefesi" diye tercüme edilen bir eseri de mevcuttur.

⁷¹ Şahin-Ramazan, *Mecâlisü't-tezkîr*, 103.

Kitap incelendiğinde müellifin ciddi birikimi ve davetçi kişiliğinin ön planda olduğu görülmektedir. Müellif ele aldığı konuları dağıtmadan akaid, ahlak ve sosyal meseleleri ön plana çıkararak halkı uyandırmaya çalışmıştır. Ayrıca müellifin ıslahatçı ve yenilikçi kişiliği de belirgin olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu eserinde sahih rivayetler ve Hz. Peygamberin hayatı, Arap dilinin kuraları doğrultusunda müellifin yorumlarına yansıdığı müşahade edilmiştir. Abdülhamîd b. Bâdîs'in tefsirine hâkim olan hususlardan birisi de her fırsatta yanlışları, aşırılıkları, Müslümanların birliğine zarar veren, Müslümanları sömürgeleştiren ve düşmanlığı körükleyen taassubu cesurca eleştirmesidir. Bunu da İslam toplumunu, özellikle de Cezayir halkının evrensel ve özel problemlerinden yola çıkarak yapmaya çalışır. Eleştirilere kendisini de katar ve yine çekinmeden özeleştiri yapar. Son olarak bu eserin halka hitap etmek için yazıldığı ve bazı hususların da bu doğrultuda değerlendirilmesi unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Ahmet Coşkun, "İbn Âşûr" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 19/332-333.
- Buhârî, Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed. *Keşfü'l-esrar fi şehi usuli'l-Pezdevi*, Mektebetü'l-Medine, 1997.
- Büzeyne, Muhammed. *Ehdâsü'l-alem fi karni'l-işrîn*. Tunus: La Prass, 1994.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Fecr Yayınevi 1996.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir usulü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011.
- Cürcanî, Seyyid Şerîf. *Ta'rifât*. Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1985.
- Dımaşkî. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980.
- Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî *el-Müsned* Beyrut: Müessesetü Risâle, 1948.
- Ebû Hacer, Ahmet Ömer. *et-Tefsiru'l-ilmî li'l-Kur'an*. Beyrut: 1991.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2013.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*. Kahire: Mektebetü vehbe, 1976.
- Filâli, Abdülaziz. *el-Beytü'l-bâdisî*. Tunus: Müessesetü eş-Şeyh Abdulhamîd b. Bâdis, 2012.
- Filâlî, Abdülazîz. *Vesâiku cedîde an cevânibi hafıye fi hayati imam Abdülhamîd b. Bâdis*. Tunus: 2012.
- Fudala, Muhammed Hasan. *Usûlü fikhî'l-âyâti ve'l-ehâdisi ahkâm mine'l-emâli*. Tunus: Kostantine, 1985.
- Gâlî, Belkâsım. *Şeyhu'l-Câmi'i'l-A'zami Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr; Hayâtüh ve Âsâruh*. Beyrut: Dar-u İbn Hazm, 1996.
- Güllüce, Veysel. "Kur'an'a Bilimsel Yaklaşımın Değerlendirilmesi", *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*, (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2010), 377.
- Hilmi Karşlı, "Kur'an'ın Bilimsel Tefsiri Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Diyanet İlmî Dergi*, 46/3 (2011), 79-94.

Hizmetli, Sabri. "Cezâyir'li Çağdaş Âlim İbn Bâdis ve Yenilikçiliği" İslamî Araştırmalar, 7/3-4 (1994), 223-237.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir. *Tahrîru'l-ma'ne's-Sedîd ve tenvîru'l-akli'l-cedîd min tefsîri'l-kitâbi'l-mecîd*, Tunus: Daru Tunusiye li'n-Neşr,1984.

İbn Bâdis, Abdülhamîd. "el-Vatanü ve'l-vataniyyetü/el-Hakkü fevka Külli Ehad ve'l-Vatanü Kable Külli Şey" eş-Şihâb, 7/14 (1937), 304-307.

İbn Bâdis, Abdülhamîd. "Usûlü'l-Velâye fi'l-İslâm", eş-Şihâb, 4/14 (1938), 365-371.

Kırca, Celal. "Kur'ân ve Modern Bilim" (İlişkisi-Sahaları-Sorunları), Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2/15 (2012), 23.

Kuramer. *Makasidî Tefsir*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2018.

Lonisî, İbrahim. "şeyh Abdulhamid b. Bâdis ve'l-amelü's- siyâsi", el-Mecelletü't-tariye el-Cezairiyye, 4/1-2 (2020), 116-135.

Mahfuz, Muhammed. *Teracimü'l-müellifine't-Tunusiyyin*. Beyrut: Daru'l Ğarbi'l İslâmî, 1982.

Mustafâ Muhammed, Hamîdâtü. *Abdulhamîd b. Bâdis ve Cuhûduhu't-Terbeviyye*. Katar: Vizâratü'l Evkâf ve's Şuûniyyeti'l-İslamiyye, 1997.

Mutabbakânî, Mâzin Salâh. "İbn Bâdis, Abdülhamîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/352-356. Ankara: TDV Yayınları. 2001.

Nessâc, Abdülhamîd Derviş. *Abdulhamîd b. Bâdis ve Arâuhü'l-Felsefiye*. Mektebetü es-Sekâfetü'd-Diniyye.

Pekcan, Ali. *İslam Hukukunda Gaye Problemi*. İstanbul: Rağbet Yayınları.

Ramazan, Muhammed Salih. *el-Akâidü'l-islamiye mine'l-âyati'l-Kur'âniyye*. Daru'l- Şarika.

Sadrüşşerîa, es-Sânî Ubeydullâh b. Mes'ûd b. Tâcişşerîa Ömer b. Sadrişşerîa el-Evvel Ubeydillâh b. Mahmûd el-Mahbûbî el-Buhârî. *et-Tavzîh fi Halli Ğavâmizi't-Tenkîh*, Beyrut: Darü'l-Kutub-i ilmiyye, 1996.

Sallâbî, Ali Muhammed. *Kifacü's-şabi'l-Cezâiri zıdde'l-ihtilâli'l-Fransî*. İstanbul: Darü'l-Ravda, 2017.

Şahin, Tefvik Muhammed- Ramazan, Muahmmed es-Salih. *Tefsîru ibn Bâdis fi mecâlisi't-tezkîr min kelâmi'l-ħakîmi'l-ħabîr*. Beyrut Darü'l-Kütübî'l-ilmiyye, 2003.

Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Gırnâtî *el-Muvâfaqât*. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiye, 1971.

Tâlibî, Ammâr. *Âşâru İbn Bâdis*. Cezâir: eş-Şeriketü'l-Cezâiriyye, 1968.

Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî. *el-Muhtaşar (Muhtaşarü'l-Muṭavvel, eş-Şerhu'l-Muhtaşar, Muhtaşarü'l-me'ânî)*. Teftâzânî, Pakistan: el-Büşra, 2016.

Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid el-Fârûkî. *Keşşâfü istilâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm* Kahire: 1963.

Topaloğlu, Bekir. *Kelam İlmine Giriş*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2010.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh. *el-Burhan fi ulumi'l-Kur'ân* Beyrut: Dar-u Kutubi'l-İlmiyye, 2011.

Zeydân, Abdulkerîm. *el-Veciz fi usûl-i fikh*, Beyrut: Müessesetü Risâle, 2006.

Zümerli, Sadık. *A'lâmu Tunusiyyîn*. Beyrut: Daru'l-garbi'l-İslâmi, 1986.